

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Szenczi Molnár Albert ismeretlen sorai

A budapesti Ráday-könyvtár tulajdonában három, Szenczi Molnártól fordított, Kálvin *Institutio* [RMK I. 540] van. Közülük az „RMK 2, 25” jelzetű kötet értékes bejegyzéseket tartalmaz. Az előlap rectóján a fordító ajánlószorai, az első borító tábla belső oldalán pedig a művel megajándékozott I. Rákóczi György sajátkezű feljegyzései olvashatók. E kéziratos sorok irodalomtörténeti értékét azonkívül, hogy mindaddig ismeretlenek voltak, az is növeli, hogy Szenczi Molnár életrajzának egy alig ismert szakaszához, az 1620-as évekhez szolgáltatnak újabb¹ adatokat. Eszerint most már bizonyosan tudjuk, hogy Szenczi Molnár Albert Franekerából jövet (1624. május 26.) Léván keresztül (július) Sárospatakra ment, hogy november 2-án személyesen nyújtson át egy példányt új művéből „kegyes patrónusának”, I. Rákóczi Györgynek.

Talán még csak annyit, hogy Szenczi Molnár szövege után idegen kéztől, más tintával írva a következő bejegyzés áll: „11 die Aprilis Anno 1627”. A szövegeket beírásuk időrendjében, betűhíven közlöm. A törléseket hegyes zárójelben, a tőlem eredő kiegészítéseket szögletes zárójelben adom.

*

Illustrissimo ac Magnifico D^{no} | D^{no} Georgio Rakoczi de Felső Vadász, | Comiti Comitatus Borsodiensis, &c | Serenissimi Principis <—> ac Dni <g>Gabrielis Beth[en] | Consiliario intimo, &c D^{no} in Saros- | Patack, Szerencz, Sáros, Onad Makovicza | DNŌ & Patrono fuo gratio- | I<—>o, | humilis observantia ergo obtulit | Interpres: | Albertus Molnar ppria | Sáros Patacini, die 2. Novemb. | Anno Christi 1624

*

Anno 1624 die 29bris | attá ez keoniuet it faroſpatakon | molnar albert uram, melliet ezen | napon kezdettem olvaſni, melliet | az ur iſten enged epen az eo niag | neuenek diciretire lelkiem epeleti | vel vigan es eoruendetesen el | vegeznem Amen Amen Amen

*

Rakoczy Georgi keze Irasa | die 6 Novembris anno ut sup | ra, Hora matutina 10,² Etate | suo XXXI
[Non e]ſt currentis neq; uolentis sed | [m]iserentis dei

*

Tinn Mária

Hozzászólás az RMKT új folyama XVII. századi 1. kötetéhez

Az ItK 1960. évi 2. számában Bán Imre ismertette a RMKT (XVII. sz.) 1. kötetét. Mivel a kötet dallamközléseivel nem foglalkozott, legyen szabad ismertetését és bírálatát az alábbiakkal kiegészíteni.

Örvendétes dolognak tartjuk, hogy ebben az elsősorban irodalomtörténeti érdekű kiadványban helyet kapott a zenetörténet is, mégpedig azon elgondolás alapján, hogy régi, XVI—XVII. századi költészetünk fennmaradt emlékei jórészt az énekelt vers (históriás ének, széphistória, virágének, egyházi ének stb.) körébe tartoznak. Valóban: dallamközlés nélkül ma már csonkának érzünk minden efféle publikációt. A RMKT első sorozatának nyolc kötete

¹ MÓDIS László: Adalék Szenczi Molnár Albert életéhez. ItK (1956) 488—490.

mindvégig adós maradt az énekekhez tartozó dallamokkal, s csak Horváth Cirill tett közzé néhány régi dallamot, részben faksimilében, az első kötet bővített kiadásában (Középkori magyar verseink, 1921). Az adósságot azóta már törlesztette az Akadémiai Kiadó két évvel ezelőtt megjelent kiadványa: A XVI. századi magyar dallamai — a Régi Magyar Dallamok Tára I. kötete. Ennek sajtó alá rendezője, Csomasz Tóth Kálmán — aki egyébként kitűnő összefoglaló és széles látókörű tanulmánnyal vezeti be ezt a kritikai kiadást — állította össze a RMKT XVII. századi első kötetének dallamait is, és írta a hozzájuk tartozó jegyzeteket.

Az új sorozatban közreadott költemények, mint ahogyan a XVII. századi énekköltés jó része, az előző század közismert, népszerű, s éppen ezért alig-alig lejegyzett dallamaira utalnak, olyan dallamokra, amelyeket a zenetörténeti kutatás a nótajelzések alapján sokszor nehezen vagy egyáltalában nem is tud azonosítani a korabeli, illetve a későbbi, XVII—XVIII. századi hangjegyes kiadványok dallamaival. Hadd mutassunk rá egy kis statisztikával is a dallamazonosítás nehézségeire és lehetőségeire. A kötetben közzétett, az 1593 és 1613 közé eső két évtized 117 énekszövegéből — kevés kivétellel kétségtelenül énekelt versekről van szó! — csupán 66-nak van nótajelzése (ebből az egyik csak ennyi: német nótára), de ezek közül is csak mintegy a felének ismerjük a dallamát: 29-et a nótautalások alapján, egyet közvetlen hangjegyes lejegyzésből (107. sz.), s ugyancsak egyet tisztán a sorszerkezetre támaszkodva közül Cs. Tóth. Ez utóbbi (13. sz.) dallamának hitelességéhez tehát szó fér. Ugyanakkor egy esetben (10. sz.) nem tartja a dallamot hitelesnek, s ezért nem is közli az egyébként ismert dallamot. A szóban forgó ének Lakatos Péteré: Paradicsomnak kegyes szép hajléka. A jegyzetben felsorolt kéziratok források közül csak az ötödikben, a Szabó T. Attila szerint XVIII. századi Brassai-kódexben van nótajelzés: Sok nyomorúsággal élete embernek etc. (Mivel ez a kézirat ismeretlen helyen van, két énekét csak Kanyaró közzétételéből ismerjük.) Ennek a halottas énekek dallamát Cs. Tóth is ismeri (RMDT I. 203.), de fennakadva a szótagszám eltérése így vélekedik: „A nótajelzés azonban nem lehet helyes, mert egykorú példák szerint, ha 12-es szövegeket 11-es dallamokra énekelték, a szótagkülönbséget a sorok utolsó hangjának megkettőzésével hidalták át; ellenkező gyakorlatra azonban nem ismerünk példát.” (510. l.). Ezt az érvelést nem fogadhatjuk el, mert 1. előfordul a kor énekpraksziséban, hogy nagyobb szótagszámú dallamsorokra kisebb szótagszámú szöveget „húznak rá” — ha nem is olyan gyakori ez, mint a fordítottja; 2. ez a dallamutalás is azt mutatja, hogy van rá példa, s gyakorlati megoldása is világszerű válik előttünk, ha elővesszük a hivatkozott dallamot: az első két sorban következetesen ismétlődő 5. és 6. hang, a harmadikban pedig a 7. és 8. hang összevonásával kaphatjuk meg az eredeti (?) 3×12 -es dallamból a 3×11 -es formát. Egyébként is: hogy a dallam szerkezetével szemben szótagszaporulatot vagy szótagszámcsökkenést tapasztalunk, az jórészt azon is múlik, hogy a dallam melyik szöveggel és milyen körülmények között került lejegyzésre. A lehetőség egyformán adva volt mindkettőre. (A probléma elvi és gyakorlati alapjaira már többen rámutattak, s maga Cs. Tóth is rávilágított erre a kérdésre fent idézett munkájának 135, 139., továbbá 152—162. lapjain.)

Nem tudjuk, miért maradt el a 66. és 68. sz. ének dallama. Az előbbi nótautalása (Lásd hozzá az Ur Isten kegyelmes szeméidél) félreérthetetlenül a RMDT I. 18. sz. dallamához vezet, pontosabban: annak II. és IV. variánsához, s így a kötetünk 165. lapján közölt dallamot mint a legrégebbi ismert változatot tekinthetjük Bornemisza Václav Menyhárt szóban levő éneke dallamának. A másik ének melódiája is ismert. Mint Cs. Tóth is említi a jegyzetben (599. l.), a nótául idézett ének — Csak tebened, Uram Isten — dallama töredékben maradt fenn, de legrégebbi alakjában ismerjük a Hofgreff-énekeskönyvből (RMDT I. 20.), tehát azt a dallamot lehetett volna közölni Petki János énekéhez. Mivel ennek hangjegye más énekkel kapcsolatban nincsen közölve kötetünkben, pótoljuk a hiányt, s az alábbiakban tesszük közzé, természetesen megfelelő átirattal, igazodva a sorozat szerkesztési elveikhez. A kótasorok fölött jelezzük a Cs. Tóth Kálmán által is javasolt helyesebb, következetesebb ritmusértelmezést.

Az alább közzétett dallamokat is beleszámítva, a RMKT első kötetének szövegeihez tartozó ismert dallamok szám szerint így oszlanak meg három évszázad hangjegyes forrásai között: XVI. századi forrásból 6, — XVII. századi 7, — XVIII. századi 9 és még későbbi forrásból 1 dallam mutatható ki; összesen 23. Kettő kivételével (64. és 112/II. sz.) feltételezhetően XVI. századiak, mert már az akkori énekeskönyvek idézik.

Még csak egy adatot kell helyesbíteni. A 89. sz. ének dallama nem a fennmaradt legrégebbi magyar feljegyzés alapján — mint azt a jegyzetben (622. l.) olvashatjuk —, hanem az 1744. évi kolozsvári énekeskönyvből került közzétételre.

*

Az 579. lapon, az Ecsedi Báthory István irodalmi munkásságáról szóló jegyzetben közzé van téve egy énektöredék, amelyet a közreadó *elől* csonkának tart, pedig nyilvánvaló — erről személyesen győződtem meg —, hogy legfeljebb a vége hiányzik, az eleje nem, mert a kézirat

(Oh te meg-ha-lan-dó em-be-ri nem-zet-ség!)
Pa-ra-di-czom-nak ke-gies szép hai-le-ka,
Hald meg h Is-ten-nek al-dot szent va-ro-sa,
Ny-lal föl, ker-lek, meny-or-szag ka-pu-ja.

(Ir-nak va-la e-zer eot zaz eot-uen ez-ten-deo-ben)
I-gaz Fel-ség e-gye-dül Ur egy ha-tal-mas Is-ten,
Ki-nek hi-re és nagy ne-ve teriett föl-dön menn-jen,
Hal-ha-tat-lan, lát-ha-tat-lan, vagy düt-sös-sé-ged-ben,
Az An-gya-lok az nagy szen-tek áld-nak e-ne-kek-ben.

első sora: Megszabadultam már én az testi haláltul — csak nótajelzés lehet, utalás az ismert XVI. sz.-i halottas énekre (dallamát lásd RMDT I. 18/IV. és 100/III.), a vers maga a szakaszkezdő 2. sorral kezdődik, amit a versfőkből felbukkanó név is (MIChael...?) alátámaszt. (Megkockáztassuk a feltevést: talán egy ismeretlen Sztárai-énekről van szó?!)

Papp Géza

Ravazdy András

Úgy látszik, egyedül Szinnyeinek van tudomása Ravazdy létezéséről: „Ravazdy András (csanálói), méhészgazda Keresztúron (Biharm.); régi nemesi családból származott; Bihar és több megye táblabírája volt. Munkája: Méh-tolmács, az az... stb. Diószeg, 1791.” (M. Írók. 621. 1.). Ennyi tudósítás éppenséggel elegendő is volna, ha Ravazdy csak „méhészgazda” lett volna, az említett egyébként egyetlen munka szerzője. Ő azonban verseket is írt, és ezeket a verseket a *Méh-tolmács* második része *Toldalék* címen tartalmazza. A kornak, úgy látszik, nem volt különösebb oka emlékezetben tartani Ravazdyt. A méhészeti irodalom ugyan számon tartja, bár nem emeli ki kellőképpen élesszemű megfigyeléseit, kísérletező hajlamát. Igaz, nála a méhészkedés — ahogy írásából következtetni lehet — jobbra csak kedvtelés volt, valamiféle dekoratív körítéssel csendesesen folydogáló, néha távoli moráljásokkal kísért életének. A méhese volt ihleteinek egyik forrása, kertjével együtt. Innen indult ki a „szorgalmatos” méhekkel együtt, de bármily messzire is repült, végül is a méhesbe repült vissza, az elandalító örök zümmögés problémátlán magányába, ahová csak erősen letompítva hatott el a távoli világ harcainak hullámvérése.

Természetesen távolról sem állítható egy sorba a kor haladó mozgalmából felsarjadó nagyokhoz, mint Csokonai, Bacsfányi, Bessenyei, Szentjóni Szabó, Versegly, Gvadányi, Fazekas